

Кончаковська Е. О.

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

Розглянуто економічні реформи у сфері інноваційного та науково-технічного розвитку згідно з Національним планом дій у контексті Програми економічних реформ на 2010–2014 роки.

Ключові слова: інновації, науково-технічна база, інноваційна інфраструктура, прямі іноземні інвестиції, венчурне фінансування.

Проблемам інноваційного розвитку країни приділяється багато уваги, адже таке спрямування розвитку України принципово важливе для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, чому мають сприяти здійснювані з метою удосконалення системи державного управління реформи і структурні зміни.

Рух України до Євросоюзу потребує участі національної економічної системи в інтеграційних процесах із країнами ЄС, що зумовлює необхідність запровадження моделі інноваційного розвитку, прийнятої в ЄС за базову, і, відповідно, встановлення ефективного правового регулювання відносин у сфері інновацій.

Отже, актуалізується реалізація Програми економічних реформ¹, важливу роль у яких має відігравати саме інноваційна компонента, адже чинниками економічного зростання національного виробництва залишаються старі технологічні уклади, а це призводить до зниження його темпів. Слід розімкнути коло неефективних економічних процесів за допомогою дієвих реформ, розроблення довгострокової стратегії інноваційного розвитку з чітким викладом завдань. Цілком очевидно, що в найближчій і тривалій перспективі максимізація саме інноваційного фактору стане вирішальною умовою стійкого розвитку економіки. Динаміка частки інноваційно активних підприємств у межах від 11 до 19 % у їх загальній кількості свідчить про стрибкоподібність цього чинника (рис. 1).

Динаміка частки інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції вказує на її стрімке падіння: від 9,4 % у 2000 р. до 3,8 % у 2011 р. (рис. 2).

В Україні та у світі тенденції і перспективи інноваційного розвитку широко досліджуються. Вагомий внесок у вивчення питань інновацій та інноваційної діяльності зробили провідні вітчизняні науковці: О. Амоша, В. Амітан, Л. Антонюк, В. Василенко, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Кацура, О. Лапко, М. Кондратьєв, Б. Патон, І. Пригожин, А. Поручник, В. Савчук, Д. Черваньов, В. Шматько, а також зарубіжні вчені: П. Друкер, А. Кляйхнехт, М. Портер, К. Фрімен, Дж. Хендерсон, Т. Хіросі, Й. Шумпетер та ін.

¹ Програма економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua.

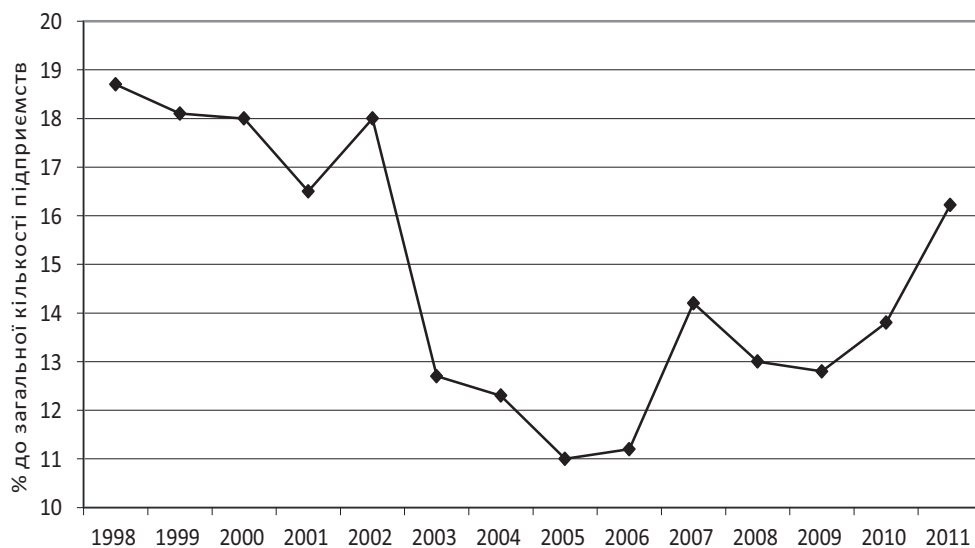

Рис. 1. Динаміка частки інноваційно активних підприємств України у їх загальній кількості

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Калачова ; Державна служба статистики України. – К., 2012. – 305 с.

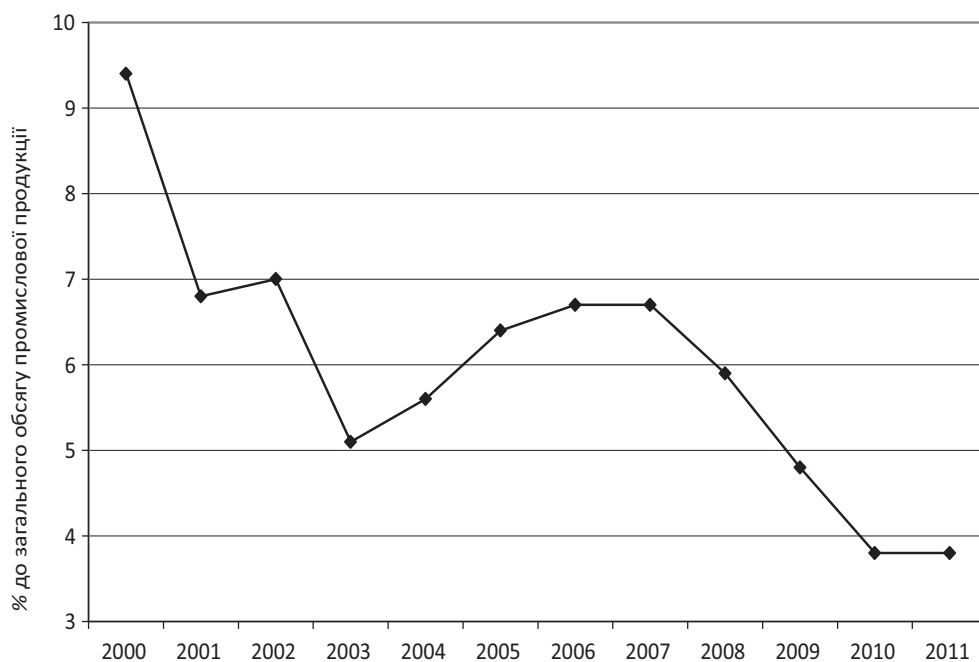

Рис. 2. Динаміка частки інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції в Україні

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Калачова ; Державна служба статистики України. – К., 2012. – 305 с.

Сучасна нормативно-правова база (закони, укази Президента України, підзаконні акти у вигляді постанов уряду, наказів центральних органів виконавчої влади тощо) стосовно науково-технічної та інноваційної діяльності нараховує понад 200 документів: норми Конституції України, Господарського кодексу України, Закони України “Про інноваційну діяльність”, “Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків”, “Про наукову та науково-технічну експертизу”, “Про спеціальну економічну зону Яворів”, розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері” та ін., які визначають правові, економічні й організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. Проте недосконалість системи державного регулювання в інноваційній сфері призводить до зниження темпів інноваційного розвитку, високої ресурсомісткості національної економіки, низької якості продукції та послуг, неконкурентоспроможності вітчизняних підприємств, а також неефективного використання коштів, зокрема державного та місцевих бюджетів, що виділяються на здійснення заходів у інноваційній сфері.

Зазначені документи утворюють нормативно-правову базу, якою не тільки передбачено загальну орієнтацію на інноваційний розвиток економіки, а й окреслено основні механізми втілення в життя інноваційного курсу. Проте більшість цих механізмів в Україні реально діяти не почала.

Причинами труднощів є: невизначеність засад державної політики в інноваційній сфері щодо функціонування ринку інновацій і технологій, формування інноваційної культури; відсутність системного підходу до визначення пріоритетів державної політики в інноваційній сфері, державного замовлення на інноваційну продукцію; суб’єктивний підхід до забезпечення розвитку інноваційної діяльності, нехтування принципом наукового обґрунтування стратегічних рішень щодо розвитку національної економіки; недосконалість законодавства в інноваційній сфері, відсутність механізму стимулювання створення, виробництва та споживання інноваційної продукції і, як наслідок, низька привабливість інноваційної сфери для венчурного капіталу, невисокий рівень комерціалізації науково-технічних розробок та винаходів; незначна ефективність фінансових інструментів і механізмів, а також виконання державних програм та здійснення заходів у інноваційній сфері, функціонування державних і приватних об’єктів інноваційної інфраструктури; нескоординованість інвестиційної й інноваційної державної політики, розпорошеність відповідних фінансових ресурсів, недосконалість статистичних методів оцінювання стану інноваційної діяльності; невизначеність принципів і механізму державно-приватного партнерства в інноваційній сфері, засад створення і функціонування технологічних платформ (об’єднання органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових і виробничих організацій та установ для розв’язання проблем певної галузі); низький рівень інноваційної діяльності підприємств незалежно від форми власності; відсутність ефективного механізму розподілу

результатів інтелектуальної праці між винахідником, юридичною особою та державою; невисокий рівень міжнародного співробітництва в інноваційній сфері тощо².

Результатом реалізації стратегії розвитку має стати утвердження в Україні інноваційної моделі економічного й соціального розвитку, підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни, всіх її природних ресурсів і людського потенціалу, посилення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення сталого розвитку і підвищення добробуту громадян. Це створить можливості для успішного просування України на шляху розбудови економіки і суспільства знань.

Відповідно до Закону України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 08.09.2011 № 3715-VI стратегічними напрямками на 2011–2021 роки визначено: освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігальних технологій, освоєння альтернативних джерел енергії, нових високих технологій розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки, нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з’єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; технологічне оновлення й розвиток агропромислового комплексу; впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; широке застосування технологій чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки³.

Держава як один із основних суб’єктів інноваційної діяльності має забезпечувати впровадження інноваційних процесів у національну економіку та правове регулювання відносин у цій сфері. Державне регулювання інноваційної діяльності (ст. 6 Закону України “Про інноваційну діяльність”) здійснюється шляхом:

- визначення і фінансової підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на державному, галузевому, регіональному та місцевому рівнях;
- формування й фінансове забезпечення державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та впровадження фінансових механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав і економічних інтересів суб’єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, які беруть участь у реалізації інноваційних проектів;
- пільгового оподаткування суб’єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки функціонування й розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

² Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.2012 № 691-р.

³ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : закон України від 08.09.2011 № 3715-VI.

Ключовою проблемою державної інноваційної політики з позиції впровадження фінансових механізмів є формування та реалізація її пріоритетів як головних і найважливіших напрямів системної діяльності.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в економічній, соціальній і науково-технічній сферах визначені в Національному плані дій на 2012 рік у контексті Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” та скеровані на задоволення потреб суспільства у високотехнологічній, конкурентоспроможній, екологічно чистій продукції, високоякісних послугах і збільшенні експортного потенціалу держави. Ці напрями зобов’язують органи виконавчої влади всіх рівнів створювати режим найбільшого сприяння виконанню робіт із метою їх реалізації й концентрації на них фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів.

Оскільки інноваційна й науково-технічна сфери функціонують неефективно, відбувається скорочення матеріально-технічних засобів, сприйнятливість підприємницького сектору є досить низькою для інновацій. Деякі запропоновані реформи спрямовано на активізацію інноваційних процесів і забезпечення успішного переходу України на інноваційну модель розвитку економіки.

Хоча законодавча база постійно оновлюється, результативність її впливу на розвиток інноваційних процесів ще недостатня, оскільки розроблений організаційно-правовий механізм державного регулювання інноваційної діяльності країни та його функціонування здебільшого неефективні, про що свідчить стан цієї діяльності на рівні як економіки загалом, так і окремих галузей, регіонів, підприємств.

Інноваційна інфраструктура в країні функціонально неповна. Вона не охоплює системно й комплексно всіх видів промислової діяльності. Наприклад, у 2011 р. у переробній промисловості було впроваджено 2302 нових технологічних процеси, у виробництві та розподіленні електроенергії, газу й води – 163, а в добувній промисловості – лише 45 (рис. 3).

Динаміку освоєння видів інноваційної продукції в Україні у 2003–2011 рр. показано на рис. 4.

Доволі актуальним залишається питання фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Джерелами фінансування інновацій в Україні є державний бюджет, власні кошти підприємств і організацій, інвестиційні вкладення, кредити, гранти, венчурне фінансування. Згідно із Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” видатки державного бюджету на науку мають становити 1,7 % ВВП, однак фактично цей рівень не досягається, суб’єкти наукової і науково-технічної діяльності змушені розподіляти кошти між базовим і програмно-цільовим бюджетним фінансуванням, до якого входять і фундаментальні для інноваційного зростання дослідження.

Недостатньою мірою виконуються положення Указу Президента України “Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави” в частині спрямування не менш як 10 % коштів, одержаних від приватизації державного майна, на таку підтримку.

Рис. 3. Динаміка впровадження нових технологічних процесів за видами промислової діяльності

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Калачова ; Державна служба статистики України. – К., 2012. – 305 с.

Рис. 4. Динаміка освоєння видів інноваційної продукції

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Калачова ; Державна служба статистики України. – К., 2012. – 305 с.

Обсяги державного замовлення на новітні технології, які щороку становлять лише близько 1 % бюджетного фінансування наукової сфери також не сприяють розробленню науковими організаціями нових технологій і впровадженню їх підприємствами для розвитку власного інноваційного потенціалу.

Недостатнє фінансування загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємних технологій не дає змоги ефективно використовувати нові методи фінансування проектів програми, згідно з якими держава має надавати фінансову підтримку в розмірі до 30 % вартості проекту.

Невеликою є частка такого джерела фінансування інноваційної діяльності, як кредитування, через високу ризикованість якого банки орієнтуються на надання короткострокових і, в окремих випадках, середньострокових кредитів.

На фоні загострення проблем фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств на їх розвиток негативно впливає практика скасування податкових і митних пільг для суб'єктів такої діяльності, передбачених Законом України “Про інноваційну діяльність”, а також пільг, які надавалися інноваційним проектам відповідно до Закону України “Про спеціальний режим інноваційного розвитку”.

Стан фінансування інноваційної діяльності підштовхує до дій щодо зміни пріоритетів і реструктуризації фінансових механізмів сприяння її розвитку.

Слід активізувати грантове фінансування фундаментальних досліджень, яке наразі зводиться до надання пільгових кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів на конкурентній основі. Дотепер не створено чіткої схеми й умов отримання грантів, їх координації, моніторингу та інституційного забезпечення.

Необхідно звернути увагу на венчурне фінансування – ефективніше порівняно з традиційним. В Україні більшість активів венчурних фондів, що оцінюються в суму понад 45 млрд грн, інвестується у будівельні проекти, ризиковані операції із земельними ділянками і, дуже рідко, – у промислові інновації. До того ж несформоване венчурне середовище змушує венчурні фонди надавати кошти через кредити.

З метою визначення засад функціонування венчурних фондів було розроблено проекти законів України “Про венчурні фонди інноваційного розвитку” та “Про венчурні інвестиційні компанії”, згідно з якими венчурна інвестиційна компанія інноваційного розвитку здійснює інвестування в такі об'єкти інноваційної діяльності: інноваційні програми і проекти; нові знання й інтелектуальні продукти; виробниче обладнання і процеси; інфраструктуру виробництва й підприємництва.

В умовах дефіциту державних коштів треба залучати прямі іноземні інвестиції для активізації інноваційної діяльності. Такі інвестиції є важливим ресурсом функціонування й розвитку інновацій. На жаль, інвестиційний клімат та умови залучення коштів від інвесторів в Україні несприятливі. Основними завданнями реформи з метою створення умов для залучення іноземних інвестицій є:

- підготовка фахівців у сфері залучення іноземних інвестицій;

- функціонування єдиного органу зі сприяння залученню інвестицій;
- формування баз даних об'єктів для інвестування та інвестиційних проектів;
- створення механізму якісного обслуговування інвестора;
- організація дієвого інституту досудового врегулювання інвестиційних спорів;
- взаємодія з місцевими органами виконавчої влади у формуванні та реалізації послідовної стратегії залучення іноземних інвестицій на регіональному рівні.

Щодо інших джерел фінансового забезпечення інноваційного розвитку, то одним із них може бути лізинг високотехнологічного обладнання для здійснення наукових досліджень.

Розв'язанню виявлених проблем фінансового забезпечення інноваційного розвитку та створенню належних умов для активізації такої діяльності сприятимуть:

- підвищення темпів формування інноваційної економіки, у якій наука і знання стають передумовою для запровадження технологій, що впливають на економічний розвиток. Головними характеристиками економіки мають бути інтелектуалізація й інформатизація, що пов'язані з наукою й науково-технічним прогресом;
- створення в національній економіці сектору, представленого високотехнологічними галузями, які виробляють інформацію та знання. Зважаючи на такі тенденції у розвитку інноваційної діяльності, необхідно приділяти увагу інформаційним аспектам поширення нововведень;
- формування структурних елементів і механізмів для забезпечення реалізації інноваційної політики, серед яких можна виокремити: розбудову в економіці України як складової інфраструктури інноваційної діяльності сучасного ринку інноваційної продукції, утворення нових структур, що ґрунтуються на системних інноваціях для підтримки інноваційної діяльності;
- використання сучасних підходів під час довгострокового прогнозування й вироблення пріоритетів для формування національної інноваційної стратегії. Мета – визначити стратегічні напрями досліджень та інновацій, необхідні для підвищення конкурентоспроможності країни;
- підвищення загального рівня інвестицій у сфері досліджень до 3 % ВВП;
- підтримка державою пільгового кредитування інноваційного підприємництва;
- збільшення фінансування інноваційної діяльності підприємств за рахунок коштів державного бюджету і бюджетів органів місцевого самоврядування не лише у формі прямих бюджетних асигнувань, а й субвенцій, субсидій та інших цільових адресних надходжень;
- фінансова підтримка малого інноваційного підприємництва за рахунок спеціальних державних або місцевих позабюджетних, а також венчурних фондів. Останні можна утворювати для реалізації ризикових інвестиційних проектів у формі комерційних організацій (акціонерних

або господарських товариств) за рахунок часткової участі організацій і підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, банків та інших фінансових інститутів, що спеціалізуються на інвестиціях в акціонерний капітал підприємств;

- звільнення за податковим законодавством розробників і виробників інноваційної продукції (товарів, послуг), які беруть участь у виконанні державних замовлень у межах цільових інноваційних програм і проєктів, від податку на додану вартість у межах строків, пов'язаних із розробленням, освоєнням, виробництвом і постачанням інноваційної продукції, або пільгове оподаткування податком на прибуток підприємств, які виробляють інноваційну продукцію;
- підтримка з боку держави вітчизняних експортерів інноваційної продукції в умовах конкуренції на світовому ринку високотехнологічних товарів і послуг;
- суттєве прискорення на урядовому рівні формування національної інноваційної системи.

Тільки системний підхід до вдосконалення механізму державного регулювання інноваційної діяльності підприємств дасть змогу нашій країні стати високотехнологічною державою.

З метою переходу України на інноваційний шлях розвитку необхідно підвищити інноваційну активність національної промисловості, адаптувати фундаментальні дослідження до умов ринкового господарства, підсилити взаємодію державного і приватного секторів. Вирішення цих завдань залежить від розроблення ефективної науково-технічної, інноваційної й промислової політики. Саме для цього здійснюються економічні реформи, результатом упровадження яких в інноваційній сфері буде збільшення частки інноваційно активних промислових підприємств та підвищення наукоємності ВВП.